

ПЛЫФЭЦЦЭХЭМ Я ПСАЛЪЭЩІ ІЭМАЛХЭР
(ЕтІуанэ Іыхьэ)

Шэрджэс Заретэ Валерэ инхьу

Гуманитар кьэхутэныгьэхэмкІэ институт – Федеральнэ кьэрал бюджет шІэныгьэ ІуэхушІапІэ «Урысейм шІэныгьэхэмкІэ и академием и Кьэбэрдэи-Балгькьэр шІэныгьэ центр» Федеральнэ шІэныгьэ центрым» и филиал, Налшык, Урысей, zara7belle@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8873-0478>

© Шэрджэс З.В., 2022

Аннотациэ. Мы статьям кьыпещэ нэхьапэІуэкІэ кьыдэкІа лэжыгьэм, н.ж. мыр и етІуанэ Іыхьэщ адыгьбзэ пльыфэццІэхэр кьызэрыхьу шыкІэ лІэужьыгьуэхэм. Апхуэдэ Іэмалу шыІэхэр япэщІыкІэ зэхьыдогьэщхьэхуки абыхэмкІэ кьэгьэщІа хьу пльыфэццІэхэм я куэдагь-мащІагькІэ, н.ж. Іэмал кьэс яІэ псалъэщІІ эфІэкІымкІэ. Апхуэдэ бгьэдыхьэкІэкІэ шыІэхэщ куэд кьэзымыгьэхьу льябжьэужьхэр, мащІэ дьдэ фІэкІа кьэзымыгьэхьу льябжьэужьхэр. АдэкІэ зэпкьырыдох пльыфэццІэ кьызытехьуки псалъэ льяпкьыгьуэхэр – ахэр нэхьыбэу шыІэццІэхэр, бжыгьэццІэхэр, кьэхьукІэццІэхэр аращ, итІанэ зы пльыфэццІэм нэгьуэщІІ пльыфэццІэ кьыщытепщІыкІыжри мащІэкьым. Кьедбжэклахэм пльыфэццІэ кьатокІ льябжьэужь, льябжьэпэ, е а тІури зэуэ япыувэкІэрэ. Убгьуауэ бзэм кьегьэсэбэп псалъэпкьхэр зэхьыэурэ псалъэщІІэ кьэгьэщІын Іэмалыр. Іэмал лІэужьыгьуэхэм яхэтщ нэхьыбэ кьызэрыхьухэри, нэхь мащІэ кьызэрыхьухэри. Іэмал зэпкьырытх кьэс нэІурыт хьун папщІэ шапхьэхэр кьахудохь, а шапхьэхэри нэхьыбэм контекстым зэрыхьэтыр кьыдогьэлгагьуэ.

Зэрыгьуэзэн псалъэхэр: куэд кьэзымыгьэхьу, мащІэ дьдэ кьэзыгьэхьу, бжыгьэццІэ, кьэхьукІэццІэ, нэхьыбэ кьызэрыхьу кьэхьукІэ

Цитатэ кьызэрыхьэхьын: Шэрджэс З.В. ПльыфэццІэхэм я псалъэщІІ Іэмалхэр (ЕтІуанэ Іыхьэ) // Вестник КБИГИ. 2022. № 3 (54). С. 76–82. DOI: 10.31007/2306-5826-2022-3-54-76-82

Original article

METHODS OF FORMATION OF ADJECTIVES
(Second part)

Zareta V. Cherkesova

Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences», Nalchik, Russia, zara7belle@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8873-0478>

© Z.V. Cherkesova, 2022

Annotation. In this article, we continue to consider the ways of forming adjectives in the kabardino-circassian language. First, we distinguish these methods according to the principle of the number of formed adjectives. Derived adjectives are formed in the following ways: suffixal, prefixal, prefixal-suffixal, as well as by adding the bases. The most productive are the suffix method and the basic structure. Next, we consider ways of forming adjectives from various parts of speech: noun, numeral, adverb, adjective. For each method of forming adjectives, examples are given with emphasis in the context of the example itself.

Keywords: the more productive way, the least productive way, numeral name, adverb, the most productive way

For citation: Cherkesova Z.V. Methods of formation of adjectives (First part). Vestnik KBIGI = KBiHR Bulletin. 2022. 3 (54): 76–82. (In Kabardino-Circassian). DOI: 10.31007/2306-5826-2022-3-54-76-82

Научная статья

СПОСОБЫ ОБРАЗОВАНИЯ ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ (Вторая часть)

Зарета Валериевна Черкесова

Институт гуманитарных исследований – филиал Федерального государственного бюджетного научного учреждения» Федеральный научный центр «Кабардино-Балкарский научный центр Российской академии наук», Нальчик, Россия, zara7belle@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-8873-0478>

© З.В. Черкесова, 2022

Аннотация. В этой статье продолжаем рассматривать способы образования прилагательных в кабардино-черкесском языке. Вначале мы разграничиваем эти способы по принципу количества образованных прилагательных. Далее мы рассматриваем способы образования прилагательных от различных частей речи: имени существительного, имени числительного, наречия, имени прилагательного. Производные имена прилагательные образуются следующими способами: суффиксальным, префиксальным, префиксально-суффиксальным, сложением основ. Наиболее продуктивными являются суффиксальный способ и основосложение.

По каждому способу образования прилагательных приведены примеры с выделением в контексте имени прилагательного.

Ключевые слова: малопродуктивный способ, непродуктивный способ, имя числительное, наречие, наиболее продуктивный способ

Для цитирования: Черкесова З.В. Способы образования имен прилагательных (вторая часть) Вестник КБИГИ. 2022. № 3 (54). С. 76–82. DOI: 10.31007/2306-5826-2022-3-54-76-82

КъытещIыкIа пльыфэццIэхэр къоунэху Iэмал зыбжанэкIэ. Мы лэжьыгъэм дыщытепсэлъыхьынущ лъабжьэужькIэ, лъабжьэпэкIэ, лъабжьэпэ-лъабжьэужькIэ, псалъэпкъ зэхыхьэкIэ къэунэху пльыфэццIэхэм.

ПльыфэццIэхэр нэгъуэщI псалъэ лъэпкъыгъуэхэм зэмылIэужьыгъуэхэм къатокI лъабжьэужь IэмалкIэ. ПльыфэццIэхэр къызытекI псалъэпкъхэм елытауэ, псалъэ къэзыгъэху лъабжьэужьхэр гупиплIу пхуэгъуэшынущ: а) щыIэццIэхэм пльыфэццIэ къатезыгъэкI лъабжьэужьхэр; б) лэжьыгъэццIэ псалъэпкъхэм пльыфэццIэ къатезыгъэхукI лъабжьэужьхэр, в) пльыфэццIэм пльыфэццIэццIэ къатезыгъэкI лъабжьэужьхэр; г) бжыгъэццIэхэмрэ къэхьукIэццIэхэмрэ я псалъэпкъхэм пльыфэццIэ къатезыгъэкI лъабжьэужьхэр.

Куэд къэзымыгъэху лъабжьэужьхэр:

-рилэ, ринэ – къызытекI лэжьыгъэццIэм къыкIыр куэдрэ къэхьуу, ар и нэрыгъыу зэрыщытыр къегъэлыгъуэ: *хуапсэ-рилэ, гъы-рилэ, уэлбанэ-рилэ, нэпсеи-рилэ нэцхъеи-рилэ* – Пэжу Марьянэ гукъыдэж лъэпкъ имыIэу *нэцхъеирилэ* хуат, псалъэн и жагъуэт, зыри жимыIэу *пцэдджыжькIэ щIэкIти* и адэм имыгъусэу институтым *кIуэт*, къэкIуэжа нэужьы ихэным зэрыхэзагъащи *щымыIэу* и пэшым еджэу *щIэст*, зэзэмызэ дьдэ Люсэ ириджемэ абы и гъусэу кинон *щыкIуэ щыIэт* нэхъ *зыщIыпIи кIуэтэкъым* [Тыуаршы 1978: 234].

-х – къызытекI псалъэпкъым къыкIыр и нэщэнэу, куэдрэ къыщыщIу зэрыщытыр къегъэлыгъуэ: *гузавэ-х, укIытэ-х, щыгъуупцэ-х* – Анхуэдэхэм деж: «МафIэр

кыылуурех мы Къантемыр, япэ дьыдэ сценэм иту Налшык шыслъэгъуам зы шлалэ **уклытэх** гуэрэ кыысфлэцла цхъэклэ, сыщыгуауэ кыыцлэклац», – жиуэу йогунсыс Лэминати, уэрамым ирижэ мотоциклым клэлъыплъурэ [Мысачэ 1991: 182].

-гъуэ – кызытеклэ лэжыгъэцлэм кыккыр къэхуу, шыуэу къегъэлабгъуэ: шына-гъуэ, гурыуэ-гъуэ, зэшы-гъуэ – Абы и закъуэкъым, ди адыгэ къуажэхэр **зэшыгъуэц**, лэжыгъэ нэужыбым зэманыр зэрыбгъэклуэныр умыщлэу уи цхъэр кыыбохъэккыр, тегъэуплэ ялэкъым шлалэгъуалэм, мес, сэ сыщылажэбэ къуажэм зы клубыжэ дэту араци, кино къудей кыыцагъэлабгъуэркъым [Абазэ 1994: 182].

Мащлэ дьыдэ кызыгъэхуэ лъабжэужыкхэр:

-нэд – фыгъуэ-нэд, жей-нэд – кызытеклэ псалъэпкъым кыккыр и нэрыгъыу къегъэлабгъуэ – **Хэт и цхъэхыни жейнэди**, – дадэ шыжиуэклэ, апхуэдэфэ кыызэрыциплъар си жагъуэ хъуауэ, псын- шлэу сыкыызэфлотлэсхъэ, кыызбгъуурит шэнтным телъ си цыгъынхэр кызоцтэри зызохуанэ [Брат 1988: 55].

-нэ – цхъэхы-нэ – Арати псоми псэ зырыз яхилъхъац: дыгъужыбым псэ бзаджэ, хъэмрэ шымрэ псэ хъэлэл, бжэным псэ мыпылэ, мэлым псэ **цхъэхынэ**, тхъэклуэмэккыхыны псэ къэрабгъэ, блэм псэ ябгэ [Мафлэдз 1995: 180].

Плъыфэцлэ псалъэпкъым нэгъуэщлэ плъыфэцлэ кыызэрытеклэ лъабжэужыкхэр:

-жэ – гъуэ-жэ, плъы-жэ; ху (ы)-жэ – Зи гъацлэм къэруакъ джанэ пхъашэ флэкла зымылъэгъуа шлалэм шылэ джанэ **хужэ** цитлагъэри пцэдэлъ флэцлэ дилъхъэжац [Мэзыхъэ 1994: 12].

-тлэ – гъуа-тлэ, цхъуан-тлэ – Арыххэу Къандыгъэ матацихъэр етлатэр аби, хъарбыз къусэ **цхъуантлэ** кърех, аргуэрэу йолэбэри, дыцэм хуэдэу, фонацэ гъуэжэ кърех, гъумрэ ккыху; абыхэм я шлагъым хуэрэджэ мэрзей шыхъа кыыцлокк, и лъабжэ дьыдэм шлакхуэ зтеуплэцкыкыр кыыцлехри, лэнэм техуэ къудейуэ кыытрелъхъэ [Нало 2012: 334].

-бжэ – гъуа-бжэ – Пцэдджыжышыхэр зэрызэфлэккыу, Бэрокъуэм зигъэцлэцлэц: хъэзыр лупэххэр зэрылэ цей **гъуабжэр** цитлэгъац, къамэ лэццэхурэ наган клэрахъуэрэ зыккырыцла дьыжыны бгырыпхыр зыцлупхаци [Теунэ 1980: 558].

Плъыфэцлэ куэд къэхуркъым мы лъабжэужыкхэмккэ.

Бжыгъэцлэ, къэхуэцлэ псалъэпкъым плъыфэцлэ кыазэрытехуэ лъабжэужыкхэр:

-рей – зэман, шыплэ кызыгъэлабгъуэ къэхуэцлэцлэхэм ехъэллэ плъыфэцлэ къатохуэцлэ, зэманым, шыплэм зэрыхуыцтэ къагъэлабгъуэу: **иджы-рей, нобэ-рей**, зымахуэ-рей, ад-рей, мод-рей, н. – **Зы мотор цыккыу тхылымплэ клани** къэмынэу клуэдыжрэ, къацккы псэуцхъэхэм я фэм нэхъ цыгъыныгъуэ цыщымылам псоми ягъэзэжмэ, езым ицлэм нэхъыбэ кызыгурыуэи яхэмыту къэхутэжахэмэ, **иджырей** дунейм цыхур зэуэр къэсыжыну плэрэт? [Хъэх 2013: 43].

Лъабжэгъусэ -рей-ккэ зэрызэккыккыу бжыгъэцлэм ехъэллэ плъыфэцлэ къытохуэцлэ: **ещанэ-рей, етхуанэ-рей, еянэ-рей, епцыккыланэ-рей**, н. – **Ерагъккэ Шорэ** япэ дэклэуицлэм нэсри, **етлуанэрей** къатым дэклэуицлэ зыкыыцигъазэм дунейр цыгунккыфлэцлэри – ар техуац мрамор ккэллэейм, и цхъэр перилэм жыыхъэгъэкъуауэ [Шортэн 1975: 105]. Лъабжэужыкхэр -рей-м плъыфэцлэ куэд къегъэхуэ: **и-нэ** – **ипэ-рей**, япэ – **япэ-рей**, **и-ужэ** – **иужэрей** – **Янэрей** Бэтокъуэр, лэдэбыгъэмрэ сабырыгъэмрэ зи хъэлэу цытар, гъацлэм зыри хъэзымыцкыккыфэ зытету цытар, псалъэ гуауэ зигу къэмыккыу цытар – **цылэжтэкъым** [Шортэн 1975: 273].

-цлэ – зэрабж бжыгъэцлэ зы-м кыыщыцлэцауэ бгъу-м нэс плъыфэцлэ къатокк: **за-цлэ, тлуа-цлэ, цацлэ** – **Хэт ицлэн**, ар хъэдагъэ **тлуацлэ** хъумэ жиуэу цэхуу иригузавэу кыыцлэккынт [Къэрмокъуэ 1988: 313].

Льябжьэпэкцэ пльыфэццэ кьэхьуныгыэ

Адыгэбзэм льябжьэпэкцэ кьыщыхьур пльыфэццэ мащцэщ. Пльыфэццэ кьэзыгьэхьу льябжьэпэхэр:

зэпэ-: зэпэ-хьурей, зэпэ-пллимэ, зэпэ-зэв, зэпэ-Гэццэ – Бзылхьугьэр псыгыуэ екьут, Гэпэхь костюм удзыфэ цыгыуэ, и цхьэц баринэри псырылғафэу, и тхьэкьумэ цыкьуитлми дыщэ тхьэгыуэ зэпэхьурей ильу, Хьуэхьужьей щалгьуа нэхьей набдзэ Гув кьурашэрэ нитц кьылындыкьыр удзыфэ-кьащхьуэу, и пэри урысыпэ тлейуэ, ауэ Мухьарбек ба хуищыну зэхьуэпсэнар абы и пьырыпц Гупэццэрат [Нало 2016: 198].

и-, я-хэмкцэ щыццэцэ хьэллэ пльыфэццэ кьатохьукцэ, щыпцэ кьагьэлгагыуэу: и-кцэ, и-цхьэ, я-пэ, и-ужь. И-, я- льябжьэпэхэр езыхэр кьатекцэщ зи цхьэ хушымыт ццэпапцэ и, я-хэм – Ицхьэ гуэлым бдзэжьей щеццэ хэм кьунтх кьылащри, Мурид кьуэлэным хуэдэу зытхух кьыхидзэц [Кьэрмокьуэ 2007: 189].

кьэ-: кьа-цхьуэ – И гурей кьыкцэамэ, и нэ кьащхьуитцэ пьыджэрэ, и гурыфцэ кьыкцэжамэ, лынд хуэдэ кьыгуфцэ кьыуэ [Нало 2016: 33].

мы-м щытыкцэ кьызэрыкцэ пльыфэццэ кьэгьэхьу: мы-ин, мы-дахэ, мы-хьу, мы-шу, мы-цыхьу – Нэхьапэгуэ кьыриджэу щепсэламы цыгыуэ, иужькцэ цхьэусыгыуэ мышу гуэрхэр кьыгунысыу Замирэт иришэжьэну зэрыхьэтами зыри кьызэрымьклар игу кьокьыжри, Шафигь и псэр зэ ццэццэжэ [Кьэрмокьуэ 1988: 237].

Льябжьэпэ-лябжьэужь кьэхьукцэ

Льябжьэпэ зэхэлэ зэ-мы-мрэ льябжьэужь -гьу-мрэ зэщыгыуэ кьагьэхьу пльыфэццэ зыбжанэ: зэ-мы фэ-гьу, зэ-мы-гуэ-гьу – Ауэ мы станицэм и тхьэрыкьуэ зэмыфэгыуэ пцэцэ хуэдэ зэгуэрми илэзэуатэ кьымы, и нэр Гэпахьу якцэццэплт [Дыгьужь 2011: 49].

Псалэпкь зэпыувэццэ пльыфэццэ кьэхьуныгыэ

Пльыфэццэ зэхэлэхэр кьохьу псалэпкь зэхьхьэрэ, псалэ зэпахэр хэшыпсыхькцэ. Апхуэдэ щыкцэцэ мы пльыфэццэ хэр кьызэрыхьу лэужькьыгуэ зыбжанэу зэхэбгьэццэ мэхьу.

Нэхьыбэ кьызэрыхьу кьэхьукцэ

1. Зэпэщцэуэ мыхьэнэ кьызэрыкцэ пльыфэццэ цытцэ мыхьуныгыэ льябжьэпэ мы- япыту зэхьхьэццэ кьохьу пльыфэццэ: мыфцэ-мылей, мыин-мыццэ кьыуэ, мыжь-мыщцэ – Сытми, езыр мыдэцэ жьыжэу кьыщынапцэ, кьыгурыуакьым абы екьуэцэ псор дьдэри нэсу, лажьы хьати имьцэу мыин-мыццэ кьыуэ джьыдэ Гэрыхьуэццэ кьыкьыжэ Нэгуэрбий [Хьэх 2013: 556].

2. Пльыфэ зэхуэмыдэ кьызэрыкцэ пльыфэццэ псалэпкьытцэ зэхьхьэрэ кьохьу пльыфэццэ, нэгьуэщцэ пльыфэ кьыгьэлгагыуэу: цыкьуморафэ = цыкьу + морафэ; гьуэпцэ = гьуэ + пльы; гьуабжэ-уэгуи = гьуабжэ, уэгуи – Льякьуэешэццэ хьыдан убгьуам телэ льякьуэ кьыкьытцэ пьыцэццэцэ тэда хуэдэ кьэпцэ, льынтхуэ цыкьуморафэхэр кьытырикутат, джэцэфэ лэпсэхэри утцэцэуэ лэпцэцэцэцэ кьыуэ елэцхьырт [Щоджэццэцэ I. 1962: 39].

Мыпхуэдэ пльыфэццэ зэхэлэхэм льябжьэужь -фэ япыбгьуэуэ мэхьу: пльы-фэ-ху-жьыфэ, гьуэжьыфэ-морафэ.

3. Блэцэ зэманым ит Гуэхуццэ ццэ, жьы- пльыфэццэ пьычыгыуэ -гьэ-кцэ зэпыщцэуэ пльыфэццэ кьохьу: лхьуагьащцэ, кьесагьащцэ, кьалхьуагьащцэ, кьесагьэжэ, ццэгьэжэ – Ауэ лэцэ кьыуэ физ лхьуагьащцэ и Гэпкьэпкьэ махэр узым тьысыпцэ зэрищцэ кьыхьуэ [Кьэрмокьуэ 1964: 11].

4. Зы нэхьыщхьуэ, адрей кьэрыдзэну зэпха зыгьэнагуэ псалэ зэпахьытцэ зэпыщцэныгьэццэ зы псалэ зэпхьыжа хьуэрэ пльыфэццэ кьохьу: Гэбыдэцэцэ = Гэ быдэ + лэ быдэ; Гэгуэцэцэ = Гэ гуэ = лэ гуэ, Гэбыхьуэцэцэ = Гэ быхьу + лэ быхьу – Степан Ильич жицэ пьыцэ: Тембот Гэбыдэцэцэ

гьукIэ хьунуц, жи, Лу и натIэр лъагэци егъэджэн хуейц, жиIэри кызыпсэлыац [КIышчокьуэ 2005: 340].

5. ПсалъэКIапэ нэхъ-м шыIэцIэ е пльыфэцIэ псалъэпкъ пыувэкIэрэ кьохьу мы пльыфэцIэхэр: *нэхъыцхьэ, нэхъыкIэ, нэхъыщIэ – Шыпкъэу цытынрауэ нIэрэ цIыхум хьэл нэхъыцхьэу хэлын хуейр?* [Брат 1990: 130].

6. Ныкьуэ псалъэм пльыфэцIэ е лэжыгъэцIэ пыувэкIэрэ пльыфэцIэ кьохьу: *ныкьуэIэфI, ныкьуэделэ, ныкьуэтхьу, ныкьуэвэ – Уэй, сыту хуабжьу кьыхьуэрэ, уи IэкIэ блэжыым хуэдэ цыIэкъым, ауэ дауэ сиIын, Iэмалыншагъэм сыщиригъэзакIэ хьэсэ ныкьуэвэр уэ дзыхь пхуэсиIынц* [Дыгъужь 2011:110].

7. ПльыфэцIэ зэхэлъ кьохьу кьэхьукIэцIэ е кьэхьукIэцIэ мыхьэнэ зиIэ пльыфэцIэрэ IуэхуцIэрэ зэхыхьэкIэрэ, апхуэдэ псалъитIыр зэпыщIа мэхьу -ры пычыгъуэкIэ. Шапхьэ: *щабэрыкIуэ, псыницIэрыпсалъэ, жьырытэдэж – Фенэ нэхуыцм щигъэхьэжын и гугъа лIым нэху кы- тецхьауэ гъэмахуэ дыгъэ жьырытэдэжым и япэ бзийхэр унащхьэ пэшым и цхьэгъубжэм кыдодбэкьукI* [Къэрмокъуэ 1998: 145].

Нэхъ мащIэ кызырыхьу кьэхьукIэхэр

1. ШыIэцIэрэ IуэхуцIэрэ зэхыхьэкIэрэ пльыфэцIэ кьохьу: *цхьэхуеуцэ, цхьэщытхьу, цхьэзыфIэфI – Эх, а Къантемыри, Къантемыр! ЯукIым хуэдэц а щIалэ мыдаIуэр, а щIалэ цхьэзыфIэфIыр* [Мысачэ 1991: 151].

2. ШыIэцIэрэ лэжыгъэцIэрэ пычыгъуэ -ры-кIэ зэпха хьукIэрэ кьэхьу пльыфэцIэхэр: *лэрызехьэ, лэрымышь, фэрыщI – AIэ мыгъуэ! – мэгурым унэгъуацэ лэрымышьыр. – Нэхъапэ сызэбгъафэу цыта кIапIэхэр куэдкIэ нэхъ сэбэпт а иджы кысхуэпхь хьурей цIыкIухэм нэхьрэ...* [Нало 2006: 211].

3. Япэ ит шыIэцIэм еIуанэр игъэбелджылыуэ тIури зэхэту цытыкIэгъэлыагъуэ пльыфэцIэ кьохьу: *цхьэпс, дыгъэпс, фэрэкIнапэ – Къудами тетьжкьым, фэи телъыжкьым псы лэгу мывэм зи фэр иритIыкIыу фэрэкIнапэ ищIа дакъэжыым* [Къэрмокъуэ 2007: 46].

4. IуэхуцIэ псалъэпкъитIми мы- лъабжьэпэ япыту зэхыхьэу кьэхьуа пльыфэцIэхэр: *мыхьумыщIэ, мыкIуэмьтэ – Зыми и фIэцу апхуэдэ хьыбар мыхьумыщIэхэр щимыIуатэкIэ, хэт и фызыжь цIыIуэпцIышэт шIэгужьсеин хуейр?* [АбытIэ 1991: 105].

5. ПсалъэпкъитIри лъабжьэужь гуэркIэ гъэгугъуа шыIэцIэу зэхыхьэурэ кьэхьуа пльыфэцIэ: *нэфIэгъуфIэ, фейцей, IэкIуэлъакуэ – Дзадзэ и дыхьэицхьэ фейцейр зэхэзыха ДзэпцI Мыхьэмэт къабгъэдыхьац Дзадзэ зыхэт лы гупым* [Дыгъужь 2011: 34].

6. Зы псалъэм мыхьэнэ гуэр кыкIыу, еIуанэм кымькIауэ, ауэ макькIэ япэ псалъэм кыпэджэжу зэхохьэри цытыкIэгъэлыагъуэ пльыфэцIэ кьохьу: *гъуабжэлыабжэ, къуэлэнцIэлэн – АмIэ сьтми кызырыгуэкI мыхьуу гъуабжэлыабжэ, Дельпоцо илгъэгъуа пцыхэм мыр ецхьтэкъым», – и цхьэм хужилэжащ инэралым* [МафIэдз 1982: 300].

7. Мыхьэнэ гуэр кызырымыкIыж псалъитI зэпыувэу кьэхьуа пльыфэцIэхэр: *тэрэфарэ, былуэбышэ – Къэкъеймэ къэкъейр нэIуаджэхэрац, былуэбышэхэрац, фаджэхэрац, лъагъугъуейхэрац. Ae, тхьэлухудхэри, фызыжь хьуа нэужь, ямыщIэххэу кыщыкъей кьохьу...* [Нало 2012: 120].

Ди кьэхутэныгъэм кьрикIуахэр кызыщIэпкъуэжмэ, пльыфэцIэу кьагъэхьум и куэдагъ-мащIагъкIэ лъабжьэужьхэр ягуэш куэд кьэзыгъэщI, куэд кьэзымыгъэщI, мащIэ дьдэ кьэзыгъэщI гупхэу. АдэкIэ щызэпкъырытхьащ пльыфэцIэ кызытехьукI псалъэ лъэпкъыгъуэхэр – ахэр нэхьыбэу шыIэцIэхэр, бжыгъэцIэхэр, кьэхьукIэцIэхэр аращ, итIанэ зы пльыфэцIэм нэгъуэщI пльыфэцIэ кыщытепщIыкIыжри мащIэкъым. Къедбжэклахэм пльыфэцIэ къатокI лъабжьэужь, лъабжьэпэ, е а тIури зэуэ япыувэкIэрэ.

Лэжьыгъэм кышыщыхьащ лIэужыгъуэ псоми хиубыдэ лъабжьэужьхэм, лъабжьэпэхэм, лъабжьэужь-лъабжьэпэхэм, псалгэ лъэпкыгъуэхэм кыагъэхьуа псалгэхэм ящапхьэхэр, абы шыгъуэми псалгэхэм къадэкIуэу апхуэдэ пльыфэццIэхэр IуэрыIуатэмрэ лъэпкь литературэмрэ кызырэщагъэсэбэпри кыдогъэлыагъуэ.

ТегъэщIапIэхэр Список источников

- Абазэ 1994 – *Абазэ Л.Ш.* Бжьыхьэ нэпсхэр (Осенние слезы). Налшык: Эльбрус, 1994. 280 н.
- АбытIэ 1991 – *АбытIэ В.* Ирамышыжа нысащIэ (Несостоявшаяся свадьба). Черкесск: Ставрополь тхыль тедзапIэ. Къэрэшей-Шэрджэс отделенэ, 1991. 264 н.
- Брат 1988 – *Брат Хь.М.* Ди жьэгум мафIэ шыблэжынщ (Тепло родного очага). Черкесск: Ставрополь тхыль тедзапIэ. Къэрэшей-Шэрджэс отделенэ, 1988. 312 н.
- Брат 1990 – *Брат Хь.М.* Рассказхэр. Черкесск: Ставрополь тхыль тедзапIэ. Къэрэшей-Шэрджэс отделенэ, 1990. 392 н.
- Дыгъужь 2011 – *Дыгъужь Къу.* Щымахуэ лэгъупыкыу (Зимняя радуга). Роман. Япэ тхыль. Черкесск: РГУ «Къэрэшей-Шэрджэс тхыль тедзапIэ», 2011. 174 н.
- Кыщокъуэ 2005 – *Кыщокъуэ А.П.* Хьуэпсэгъуэ нур (Свет мечты). // Тхыгъэхэр томихым шызэхуэхьэсауэ. Роман. Т. 2. Налшык: Эльбрус, 2005. 488 н.
- Къэрмокъуэ 1964 – *Къэрмокъуэ М.* Къоджэм уигъэжейркыым (Зовущий не дает спать). Налшык: Эльбрус, 1964. 256 н.
- Къэрмокъуэ 1988 – *Къэрмокъуэ М.* Шихухэр иджыри мэкI (А тополя еще растут). Налшык: Эльбрус, 1988. 480 н.
- Къэрмокъуэ 2007 – *Къэрмокъуэ М.* ПсыхэкIуадэ (Что в воду кануло). Повестхэр, рассказхэр. Налшык: Эльбрус, 2007. 264 н.
- МафIэдз 1995 – *МафIэдз С.* Гъыбзэ хуэфашэт (Гыбзы достойные). Налшык: Издательство «Эльбрус», 443 н.
- Мэзыхьэ 2008 – *Мэзыхьэ Б.* Бжьыхьэ макъамэхэр (Осенние мотивы). Новеллэхэмрэ, хыбархэмрэ. Налшык: Эльбрус, 2008. 163 н.
- Мысачэ 1991 – *Мысачэ П.* Кхъужьейр мэгъагъэ (Цветет груша) // Тхыгъэхэр. Повестхэр, Рассказхэр, Пьесэхэр. Налшык: Эльбрус, 1991. 140 н.
- Нало 2012 – *Нало З.* Дыджым и IэфIыгъэ (Сладость горечи) // Повестхэр. Налшык: Эльбрус, 2012. 368 н.
- Нало 2016 – *Нало З.* Тхыгъэ кыхьэхэхэр. Томищым шызэхуэхьэсауэ. Ещанэ Том. ПцIыIэрышэхэр. Псысэхэр. Таурыхьэхэр. Налшык: Эльбрус. 2016. 352 н.
- Теунэ 1980 – *Теунэ Хь.* Шэджемкъуэ лъэпкыр (Род Чегемоковых) // Тхыгъэ нэхьыщхьэхэр томитIу. ЕтIуанэ Iыхьэ. Налшык: Эльбрус, 1980. 568 н.
- Тыуаршы 1978 – *Тыуаршы А.* Сэтэнейр къэгъагъэмэ (Когда зацветет лабазник) Черкесск: Ставрополь тхыль тедзапIэ. Къэрэшей-Шэрджэс отделенэ, 1978. 424 н.
- Хьэх 2013 – *Хьэх С.* Ляагъуэр гъуэгум хуокIуэ (Тропа ведет к дороге). Роман. Налшык: Эльбрус, 2013. 624 н.
- Шортэн 1975 – *Шортэн А.* Бгырысхэр (Горцы). ЕтIуанэ тхыль. Налшык: Эльбрус, 1975. 403 н.
- ЩоджэщIыкIу 1964 – *ЩоджэщIыкIу I.* Софят и гьатхэ (Весна Софийт). Налшык: Эльбрус, 1964. 432 н.

References

- ABAZE L.SH. *Bzhihe nepsher* [Autumn tears]. Nalshik: Elbrus, 1994. 280 n. (In Kabardino-Circassian)
- ABITIE V. *Iramishizha nisash'le* [A failed wedding]. Cherkessk: Stavropol thil tedzapIe. Kereshei-Sherdzhes otdelene, 1991. 264 n. (In Kabardino-Circassian)
- BRAT H.M. *Di zhegum mafle sh'iblezhinsh'* [The warmth of the native hearth]. Cherkessk: Stavropol thil tedzapIe. Kereshei-Sherdzhes otdelene, 1988. 312 n. (In Kabardino-Circassian)
- BRAT H.M. *Rasskazher*. Cherkessk: Stavropol thil tedzapIe. Kereshei-Sherdzhes otdelene, 1990. 392 n. (In Kabardino-Circassian)

- DIGUZH KU. *Sh'imahue legupiku* [Winter rainbow]. Roman. Yape thil. Cherkessk: RGU «Kereshei-Sherdzhes thil tedzaple», 2011. 174 n. (In Kabardino-Circassian)
- KIISH'OKUE A.P. *Huepsegue nur* [Dream light] // Thigeher tomihim sh'izehuesae. Roman. T. 2. Nalshik: Elbrus, 2005. 488 n. (In Kabardino-Circassian)
- KERMOKUE M. *Kodzhem uigezheirkim* [The call]. Nalshik: Elbrus, 1964. 256 n. (In Kabardino-Circassian)
- KERMOKUE M. *Sh'ihuher idzhiri meki* [And the poplars are still growing]. Nalshik: Elbrus, 1988. 480 n. (In Kabardino-Circassian)
- KERMOKUE M. *Psihekluade* [What has sunk into the water] // Povesther, rasskazher. Nalshik: Elbrus, 2007. 264 n. (In Kabardino-Circassian)
- MAFIEDZ S. *Gibze huefash'et* [Worthy of a sad song]. Nalshik: Izdatelstvo «Elbrus», 443 n. (In Kabardino-Circassian)
- MEZIHE B. *Bzhihe makameher* [Autumn motifs]. Novellehemre, hibarhemre / Nalshik: Elbrus, 2008. 163 n. (In Kabardino-Circassian)
- MISACHE P. *Khuzheir megage* [Pear blossoms] // Thigeher. Povesther, Rasskazher, Peseher. Nalshik: Elbrus, 1991. 140 n. (In Kabardino-Circassian)
- NALO Z. *Didzhim i Ieflige* [The sweetness of bitterness] // Povesther. Nalshik: Elbrus, 2012. 368 n. (In Kabardino-Circassian)
- NALO Z. *Thige kihehaheher* [Selected works]. Tomish'im sh'izehuesae. Esh'ane Tom. PcliiIerisheher. Psiseher. Taurihher. Nalshik: Elbrus. 2016. 352 n. (In Kabardino-Circassian)
- TEUNE H. *Shedzhemokue lepkir* [The Chegemokov's genus] // Thige nehish'heher tomitlu. Etluane lihe. Nalshik: Elbrus, 1980. 568 n. (In Kabardino-Circassian)
- TIUARSHI A. *Seteneir kegageme* [When the labaznik (Satanei) blooms]. Cherkessk: Stavropol thil tedzaple. Kereshei-Sherdzhes otdele, 1978. 424 n. (In Kabardino-Circassian)
- HEH S. *Laguer guegum huoklue* [The trail leads to the road]. Nalshik: Elbrus, 2013. 624 n. (In Kabardino-Circassian)
- SHORTEN A. *Bgirisher* [Highlanders]. Etluane thil. Nalshik: Elbrus, 1975. 403 n. (In Kabardino-Circassian)
- SH'ODZHENCIIKIU I. *Sofyat i gathe* [Spring sofyat]. Nalshik: Elbrus, 1964. 432 n. (In Kabardino-Circassian)

Авторым теухуауэ

Шэрджэс З.В. – филологие щэныгээхэмкIэ кандидат, адыгэбзэ секторым и лэжьакIуэ.

Информация об авторе

З.В. Черкесова – кандидат филологических наук, научный сотрудник сектора кабардино-черкесского языка.

Information about the author

Z.V. Cherkesova – candidate of science philology, researcher of the sector of the kabardino-circassian language.

Статья поступила в редакцию 20.11.2022; одобрена после рецензирования 30.11.2022; принята к публикации 01.12.2022.

The article was submitted 20.11.2022; approved after reviewing 30.11.2022; accepted for publication 01.12.2022.